

ЛІНГВІСТИКА В ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСАХ СУЧАСНОГО НАУКОВОГО ПІЗНАННЯ

Л.І. Шевченко, д-р філол. наук

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СВІТОВИХ МОВ І НАЦІОНАЛЬНА ПЕРСПЕКТИВА: ЛІНГВІСТИЧНІ МОЖЛИВОСТІ ВПЛИВУ НА СИТУАЦІЮ

У статті аналізуються сучасні тенденції функціонування, а також прогресивного і регресивного статусу мов світу. Подано наукове обґрунтування ролі лінгвістики в перспективному розвитку української мови.

In clause the modern lines of functioning, and also progressive and regressive status of languages of the world are analyzed. The scientific substantiation of a role of linguistics in perspective development of the Ukrainian language moves.

Серед успадкованих модерною цивілізацією гуманітарних проблем минулого століття, що виявили тривожну тенденцію до загострення і навіть кризи в новому тисячолітті, є проблема присутності та можливості розвитку в сучасному цивілізаційному просторі мов етносів, народів і націй.

Гостро сформульована і доведена фактологією життя мов прогностична ситуація на найближче майбутнє дозволяє зробити неоднозначні висновки, що потребують і коментарів, і дії.

За даними дослідників, у світі на кінець минулого століття було понад 6000 мов¹. Відома й інша статистика, або, швидше, інший підхід до проблеми паспортизації мов. Український мовознавець С.В. Семчинський у лінгвістичному словнику енциклопедичного типу “Мови світу”, що готується до друку київським видавництвом “Довіра”, подає інформацію про існування і реальний комунікативний статус 3500 тисяч світових мов.

Публікації ЮНЕСКО оприлюднюють факти і визначають регресивну тенденцію, за якою вже сьогодні половина людства користується лише вісьмома мовами, тільки двадцять мов є операційними для сотень мільйонів людей, і це за ситуації, коли людська цивілізація щороку не долічується десяти мов². В'яч. Вс Іванов, із покликанням на дані М.Б. Вахтіна, С. Сільвера, І.Р. Міллера, твердить, що “більшість мов світу зберігається протягом

кількох поколінь тільки в маленьких групах носіїв мови переважно старшого покоління: зі 187 індієських мов Північної Америки 149 вже не виучуються дітьми”³.

Стурбованість людства гуманітарною проблематикою переростає в новому часі в занепокоєність **гуманістичним** змістом цивілізації. Як наслідок, з середини ХХ ст. мовні проблеми і права є однією з основоположних позицій Декларації прав людини (ст. 2). Проте, незважаючи на певні зусилля та міжнародні програми підтримки мов, які вмирають або знаходяться на межі вмирання, заклики інтелектуальної еліти про необхідність знайти дієві політико-соціальні механізми для хоч би збереження status-quo мов світу, і навіть всупереч емоційному радикалізму антиглобалістів, коло світових мов постійно звужується. Багато з них втрачають функціональну повноту, рівноправні комунікативні позиції, а отже і реальну можливість увійти у світовий інформаційний простір.

Так, влітку 1962 р. В'яч. Вс. Іванов записує останню старуху, яка говорить енісейською югською мовою; в 1994 р. залишається лише одна особа, яка говорить мовою сер рано. Аналогічною є ситуація з деякими іншими американськими індієськими каліфорнійськими мовами, айнською, фінно-угорською лівською мовою, що нею в середині минулого століття ще говорило ціле село біля входу до Ризької затоки, а на початок нового століття залишилося лише кілька носіїв мови⁴. Лінгвісти, соціологи і політологи інтерпретують ситуацію з різних світоглядних і фахових позицій, де аргументами в аналізі часто є емоційно домінуючі, бажані, а тому і передбачувані критерії прогресивного розвитку мов, а отже і їхньої перспективи. На жаль, ці критерії не завжди є реалістичними.

Для гуманітарної науки давно усвідомленим є комплекс ідей щодо співмірності мовних систем і особливого характеру відображення в них специфічно пізнаного світу. Сформульовані в лінгвістичних термінопоняттях концепції про етнонаціональну картину світу, що дістали нового розвитку та аргументації в сучасному мовознавстві, переважно спираються на особливу методикою систематизації та аналізу мовних явищ. Науковий прогноз щодо присутності / несутності специфічної системи вербалізованих уявлень народу (етносу) про світ у близькій чи далекій цивілізаційній перспективі залишається іншим, неузгодженим за предметністю об'єктом лінгвістичного

спостереження. Між тим, на наш погляд, логічно було б скорелювати розуміння унікальності словесного спектрального осягнення світу різними етносами, цивілізаціями і культурами з масштабом їхніх функціональних можливостей і комунікативним майбутнім.

Витіснення на комунікативну периферію функціонально обмежених мов (у силу різних історико-культурних причин) породжує й іншу, парадоксальну, але глобально виявлену тенденцію: за Б. Уоллрафом вже до середини ХХІ ст. зменшиться роль англійської мови у світі⁵. Гостроконкурентне середовище вербалізованих комунікативних світів відбиває в такому разі реальності цивілізації, де чисельність носіїв мови є одним із факторів, який впливає на домінуючу тенденцію розвитку. У цьому аспекті показовою є статистика-прогноз The English Company U.K. щодо чисельності мовців найбільш поширених мов світу. У 2050 році говоритимуть:

китайською мовою – 1384 млн. осіб
хінді й урду – 556 млн. осіб
англійською – 508 млн. осіб
іспанською – 486 млн. осіб
арабською 482 млн. осіб⁶.

Враховуючи світову демографічну, соціальну, культурну та міграційну ентропію, наведені цифри можуть бути ще й дуже оптимістичними. Вже сьогодні, за даними перепису Сполучених Штатів 2000 р., спостерігається збільшення кількості іспаномовних американців у великих містах країни, що враховано в мовній політиці і відповідно практиці Білого дому.

Екстралінгвальні обставини побутування мов у сучасному світі потребують нової дослідницької компетенції, особливо з урахуванням реальностей інтелектуального і геополітичного розвитку народів. Економічні, наукові, соціальні та культурні досягнення є чинниками, що визначають стан, статус і перспективу тієї чи іншої мови. De facto дослідники сучасних світових мов визначають, що ідея melting pot – котла для змішування світових мов, які мають бути врешті замінені американською англійською – зазнала поразки. Прямолінійно співвіднесена з глобалізацією і комп'ютеризацією ніби-то універсальна тенденція до уніфікації вербалізованого в різних мовних системах світу спирається на лінійні за характером цивілізаційні гіпотези. Інтелектуальні інтенції народів,

парадоксальність історії в таких методологічних розрахунках не враховуються, або враховуються недостатньо.

Між тим культурна історія домінантних світових мов не є однозначною і простою. Зокрема можна назвати ситуацію з поширенням і реальним функціонуванням російської мови в різних комунікативних просторах – в сучасному світі, на пострадянських теренах, в Російській Федерації, яка потребує в коментуванні врахування багатьох екстра- й інтралінгвальних чинників. І коли з'ясовується мовна ситуація у світі та її прогноз на найближче майбутнє, то вже сьогодні серед головних мов індоєвропейської сім'ї російська мова посідає за загальним числом мовців шосте місце у світі (275-277 млн. осіб, відповідно першою мовою вона є для 165-167 млн.) після іспанської, англійської, бенгальської, хінді та португальської. Українська ж у цій класифікації посідає тринадцяте місце з числом мовців у 41-47 млн. осіб⁷. Якою мірою наведені дані спираються на реалії сучасного політико-соціального і культурного життя, в тому числі національного будівництва нових незалежних країн пострадянського простору? Чи можливо говорити про змішування української / російської мов, коли йдеться про нові історико-політичні обставини побутування народів, будівництва їх національної культурної свідомості? Чи правомірно вибудовувати оптимістичний проноз національного ренесансу на бажаних, романтизованих уявленнях про стихійне відродження української мови в історично і політично змінених обставинах? Якими є статус і роль лінгвістики в гуманітарній перспективі сучасного українського суспільства? Чи науково обґрунтованим і продуктивним є лінгвістичний складник гуманітарної політики української держави?

Сформульовані питання виникли не сьогодні і розглядаються не тільки мовознавством. Синкретизм наукового знання дозволяє узгодити дані і виробити гармонізовані підходи до подолання *homo sapiens* однаковою мірою небезпечних тенденцій – і до уніфікації мовної свідомості людства, і до консервації нерівноправного комунікативного статусу різних мов і культур. Неоднакові мотивації, способи наукового опису і можливості осягнення багатоманітності вербалізованого представлення світу мають узгоджуватися з розумінням унікальності соціальних континуумів за етнокультурною ознакою, їх неповторність не тільки в часі психологічному, але і в часі історичному. Людство в ідеалі мало б прагнути порозуміння, а не конфлікту цивілізацій, культур і мов. Не можна не погодитися з

думкою про те, що “подолання тенденції до різкого скорочення числа мов є однією з досить важливих задач мовної політики того об’єднаного людства, про яке можна мріяти в час сучасного небезпечного загострення релігійних, етнічних і мовних конфліктів”⁸.

Питання і в тому, яке місце в драматичних колізіях світової історії співіснування і співрозвитку мов належить українській мові, за аргументами прийнятою тезою – високорозвиненій, функціонально самодостатній і такій, що має оптимістичний прогноз перспективи і розвитку? Бажане, сподіване і вимріяне належать швидше до рефлексії, сфери емотивної, а не концептуальної, логічно впорядкованої і фактологічно розробленої. Лінгвістика в такому разі є науковою галуззю, а водночас й інструментом пізнання, який дозволяє додати системних аргументів на користь футурального ренесансу української мови. Зрозуміло, за умов консенсусу наукового, соціального і політичного.

Найбільш актуальними і дискусійними для українського суспільства сьогодні є питання державного статусу української мови, політизована проблема двомовності, забезпечення освітніх функцій української мови, формування конкурентного комунікативного простору, що має узгоджувати і гармонізувати духовні, соціальні та економічні потреби модерної нації. У колі пріоритетних проблем розглядаються мовно-інформаційні технології, здатні забезпечити присутність української мови, української держави в національних засобах масової інформації, а отже визначити комунікативну компетентність мови, її цивілізаційний потенціал. Світова динаміка розвитку Інтернету, інформації на електронних носіях вимагає переформулювання проблеми з власне технологічної і прикладної (з погляду традиційних мовознавчих уявлень) на проблему лінгвістико-соціального і державного планування. Названий аспект дозволяє аргументувати позицію щодо взаємозалежності розроблених і активованих комунікативних стратегій та технологій в націо- і світовому інформаційному просторі, що спираються на українську мову, та здатністю її конкурувати з міжнародними мовами і далі – культурами, соціумами, політичними і державними інституціями людської спільноти.

Статус лінгвістики, такими чином, об’єктивно екстраполюється в соціополітичну сферу проблеми національної безпеки держави, визначає пріоритетність науки про слово, формує гуманітарну перспективу нації та суспільства.

¹ Бжельжак-Бабік, Ранка. 6000 мов: спадщина в бойовій готовності // Кур'єр ЮНЕСКО. – 2000. – Черв.-лип. – С. 18-19; Шевченко Л.І. Інтелектуальна еволюція української літературної мови: теорія аналізу. – К., 2001. – С. 21; Ethnologue: Languages of the World. Vol. 1-2.14 ed.: SIL International, 2002 (www.ethnologue.com); Иванов Вяч. Вс. Лингвистика третьего тысячелетия. Вопросы к будущему – М., 2004. – С. 89; ² Бжельжак-Бабік, Ранка. – Зазнач. праця. – С. 18-19; ³ Иванов Вяч. Вс. Зазнач. праця. – С. 89; Вахтін Н.Б. Языки народов Севера. – СПб., 2001; Silver S., Miller W.R. American Indian Languages: Cultural and Contexts. Tucson: The Univ. of Arisona Press, 1997; ⁴ Иванов Вяч. Вс. Зазнач. праця. – С. 89-90; ⁵ Wallraff B. What Global Language // The Atlantic Montly. 200. № 11 (Digital ed. theatlantic.com/issues/ 2000 /11 / wallraff. html); ⁶ Цит. за Иванов Вяч. Вс. Зазнач. праця. – С. 90; ⁷ Цит. за Иванов Вяч. Вс. Зазнач. праця. – С. 93-94; ⁸ Иванов Вяч. Вс. Зазнач. праця. – С. 99.

О.І. Ніка, канд. філол. наук
„МОЖЛИВИ СВИТИ” І МОВНА КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ

Визначається інтеграція лінгвістики і логіки в ідеї „можливих світів”.

Integration of linguistics and logic in an idea is determined „possible worlds”.

Теорія „можливих світів” виявилася перспективною концептуальною основою для аналізу пропозиційних установок, інтенціональних контекстів та інших аспектів дослідження в сучасній модальній логіці, напрямку, що активно розвивається особливо в останні десятиліття. Інтеграція лінгвістики і логіки, філософії доводить, що актуалізація різнотипних модальних логік із власними термінопозначеннями та продуктивними ідеями знаходить продовження і підтримку в лінгвістичній аргументації, у свою чергу, лінгвістика вдається до значень слів природної мови, а отже, доповнює „ідеальні”, сконструйовані поняття модальної логіки.

Змістова інтерпретація модальних засобів може бути представлена в напрямку семантики „можливих світів”, ідеї, що була сформульована і розвинута в логіцистичних дослідженнях, але за своєю суттю має фундаментальне значення, оскільки відображає онтологічні та епістемологічні підвалини людського життя.